

**Les ceràmiques de
vernís negre del
poblat talaiòtic
de Trepucó
(Maó, Menorca)**

Míriam
Castrillo Villa

Mayurqa
(2005), 30:
801-826

LES CERÀMIQUES DE VERNÍS NEGRE DEL POBLAT TALAIÒTIC DE TREPUCÓ (MAÓ, MENORCA)

Míriam Castrillo Villa*

RESUMEN: En este artículo presentamos un estudio sobre las cerámicas de barniz negro documentadas en el yacimiento protohistórico de Trepucó (Maó), durante las excavaciones realizadas por el Museo de Menorca entre los años 1976 y 1986, a excepción de los ejemplares de producción ebusitana, ya que representan el 82% del total de la vajilla de mesa y, por lo tanto, precisan otro tipo de estudio. Estas cerámicas permitirán establecer la cronología del yacimiento, puesto que se ha constatado que aunque aparecen diferenciados estratigráficamente, la mayoría de los materiales están mezclados y conviven elementos del s. IV aC. con otros del s. I dC. Asimismo, se presenta un análisis cuantitativo que permite la comparación con las cerámicas de lujo documentadas en otros yacimientos coetáneos, con el fin de valorar las relaciones comerciales existentes en la cuenca occidental del Mediterráneo a finales de la Edad de Hierro.

PALABRAS CLAVE: cerámica campaniana, análisis cuantitativo, casa talayótica, púnicoebusitanos, comercio protohistórico.

ABSTRACT: In this article we present the study of the black glaze (or “campanian”) pottery that has been found at the Protohistoric site of Trepucó (Maó) during the excavations of the Minorca’s Museum between 1976 and 1986. We exclude the Ebusitan pseudocampanian pottery, since it amounts at the 82% of the table-service pottery and needs an independent study on its own. Despite that most of this imported pottery was found in mixed levels, it is an important clue to the global chronology of the site (4th cent BC to 1st cent AD), due to the fact that its production dates have already been well established. It is also a relevant evidence for the study of trade, which has been based on an accurate quantitative analysis in order to allow fruitful comparisons with other sites and areas in the Western Mediterranean.

KEYWORDS: campanian pottery, quantitative analysis, talayotic house, Ebusitan punic, protohistoric trade.

INTRODUCCIÓ

En aquest article¹ es presenta l'estudi de les ceràmiques de vernís negre trobades al jaciment protohistòric de Trepucó (Maó) durant les campanyes d'excavació efectuades pel

* Universitat de Barcelona, <miriamcastrillo@hotmail.com>.

¹ Volem agrair al doctor Lluís Plantalamor, director del Museu de Menorca, haver-nos permès estudiar aquests materials; així com al doctor Joan Sanmartí, catedràtic de la Universitat de Barcelona, els seus suggeriments.

Museu de Menorca entre els anys 1976 i 1986, a excepció de la vaixel·la pseudocampniana de producció ebusitana, atès que representa el 82% (làm. V, fig. 4) del conjunt de la vaixel·la de taula i, per tant, requereix un estudi a part. Les produccions que aquí estudiarem, que representen el 18% del total de la ceràmica de taula, ens hauran de permetre establir una cronologia del jaciment, almenys pel que fa al seu moment final, ja que cal dir que després d'haver estudiat un total de 108.167 fragments de ceràmica i un conjunt de quasi 7.000 individus, hem pogut constatar que, malgrat que apareixen diferenciats estratigràficament, la majoria dels materials es troben barrejats, convivint elements propis del segle IV aC amb d'altres del segle I dC, o fins i tot més tardans; per tant, resulta difícil establir l'evolució cronològica del poblat. És per això que hem de recórrer a l'anàlisi tipològica de la ceràmica, i en especial a la de vernís negre, ja que presenta una significativa experiència gràcies a importants estudis —Lamboglia, Morel, Sanmartí..., que cada vegada més contribueixen a definir amb precisió els arcs cronològics de producció i de distribució. També volem presentar una acurada anàlisi quantitativa, reflectint els diversos percentatges de cadascuna de les produccions documentades a Trepucó per tal de permetre la comparació amb les documentades en d'altres jaciments contemporanis al nostre i que, per tant, contribueixin a valorar les relacions comercials existents en aquest moment final de l'Edat del Ferro a la Mediterrània occidental.

PROCEDÈNCIA DEL MATERIAL ESTUDIAT

El jaciment

El poblat de Trepucó ocupa aproximadament unes 4,80 ha i es troba situat a llevant de l'illa de Menorca, al límit entre els municipis de Maó i es Castell, en un creuer de camins que segurament varen ser, en el moment de la seva ocupació, les principals vies de comunicació entre la costa i l'interior. El jaciment en el seu origen es degué conformar al voltant del gran talaiot central, estenent la seva àrea d'influència a una zona àmplia de la part oriental de l'illa. El creixement del nucli colonial de *Mago* —l'actual Maó—, segons el seu excavador, marca un progressiu abandonament del poblat talaiòtic, fet que, d'altra banda, semblaria lògic, atesa la conquesta romana del 123 aC, moment en què Trepucó devia passar a ser un enclau residual i *Mago* li devia prendre el relleu en el domini del port de Maó (Plantamor, Rita 1986). Per tant, durant l'època talaiòtica tal vegada fos el gran nucli urbà que dominava el port de Maó, arribant-s'hi pel «camí verd» (conegut així avui en dia), que no és més que un petit barranc que desemboca a Cala Figuera —indret que podria tractar-se de la probable necròpolis d'aquest poblat, atesa la presència d'alguns enterraments en coves. El camí de Trepucó, en època antiga, probablement va ser una via que comunicaria amb el poblat localitzat a l'actual Maó; cap al sud és possible que estigués comunicat amb els nuclis talaiòtics secundaris de Trebalúger, Toràixer i «es Corral de na Tronera» (Torre Nova del Rei) (làm. VII, fig. 1), pel camí de Biniatop. Aquestes rutes semblen estar documentades gràcies a les necròpolis de coves artificials ubicades als seus marges, que es conserven, però, en estat precari (Plantamor, Rita 1986).

Actualment, el jaciment es troba força destrossat a causa de l'explotació agrícola, fet freqüent en altres punts de l'illa. Tot i així, es pot apreciar com el poblat va estar dominat pel gran talaiot central que es troba al nord del conjunt que s'ha conservat fins als

nostres dies i que marca la cota sobre el nivell de la mar en què es troba situat el jaciment: aproximadament a uns 63 m. Es manté en bon estat un altre talaiot a l'angle nord-oest i es tenen notícies de l'existència de possibles talaiots secundaris al nord-est i cap al sud. A la banda meridional i ben a prop del talaiot central, es troba el recinte de taula i una galeria que dona accés a una o dues cases circulars. A l'oest del santuari del poblat s'hi va documentar una altra casa. Adossades al talaiot secundari, situat a l'angle nord-oest del poblat, es varen poder documentar tres cases talaiòtiques més. En aquest angle també es poden apreciar les restes de l'antiga muralla que envoltava el poblat, incloent-hi dues torres rectangulars. Al voltant d'aquests elements més visibles n'hi ha d'altres d'identificació més controvertida: alguns blocs que podrien ser part de la murada, així com restes d'altres talaiots i paraments d'altres cases de tipus circular. Val a dir que algunes d'aquestes estructures es troben en l'actualitat integrades entre les pedres de les parets seques que delimiten les tanques (parcel·les privades) més properes que envolten l'antiga ciutat. També hi ha localitzades tres coves, una de les quals situada al mateix camí d'entrada al jaciment. Finalment, damunt el poblat es varen establir, durant les guerres del segle XVIII, diversos campaments militars, atès el seu valor estratègic, cosa que de ben segur va arribar a afectar substancialment el nucli central del conjunt. D'aquesta època es conserva el recinte fortificat en forma d'estrella, construït pel duc de Crillon durant la conquesta de l'Illa per al rei Carles III (1782) i que molt probablement va contribuir a la destrucció de les restes protohistòriques (Plantalamor, Rita 1986) (làm. VI, fig. 1).

Les excavacions

El poblat de Trepucó ha estat objecte d'estudi durant dues etapes ben diferenciades en el temps. La primera de les intervencions científiques va ser dirigida per la professora britànica M. Murray, que entre els anys 1932 i 1938 va excavar el recinte de taula, centre religiós del poblat, així com restes d'algunes cases circulars situades als voltants del mateix santuari. Tanmateix, el conjunt de materials estudiats en aquest article procedeixen en la seva totalitat de les excavacions efectuades per l'equip del Museu de Menorca sota la direcció del doctor L. Plantalamor, que durant els anys 1976 i 1987 va intervenir arqueològicament a la zona central del jaciment, excavant-hi a la part superior del talaiot principal (talaiot 1), i a la zona nord-oest, on es va treballar parcialment en un talaiot més petit (talaiot 2); a més, es va descobrir part de la muralla que envolta el poblat i les restes de la base de dues torres de planta quadrada, adossades a la muralla i una de les quals adossada també al talaiot 2; es varen excavar les restes de tres cases talaiòtiques de planta circular i amb pati central adossades radialment al talaiot perifèric, designades pel seu excavador com a cases 3, 4 i 5; així com altres possibles estructures de caire domèstic, però que són difícils d'identificar, atès que encara es troben emmascarades entre les cales i sota els testimonis efectuats durant les excavacions d'aquell moment (làm. VI, fig. 2).

Val a dir que, del material aquí estudiat, un conjunt de 118 peces, quasi la meitat procedeix de l'interior de la casa 3, que tal com es pot comprovar a la planta general és l'única que es va excavar totalment i de la qual, per tant, es pot reconèixer al complet la distribució interna. Tan sols cinc individus procedeixen de l'excavació de la zona superior del talaiot 1, fet que no ens ha de sorprendre, ja que la major part del material ceràmic estudiat procedent d'aquest talaiot pertany a la categoria de les àmfores, sobretot de producció puniceobusitana, observant-hi a més que el moment de màxim esplendor es produeix durant la primera meitat del segle III aC, per anar disminuint, de forma paulatina,

la seva presència a partir de la Segona Guerra Púnica.² Atesa, doncs, la possible funcionalitat del talaïot com a lloc d'emmagatzematge —a tenor de l'anàlisi ceramiològica— i de la seva cronologia, no ens sembla gens rara la quasi total absència de vaixel·la de vernís negre entre els materials localitzats. La resta del material, l'altra meitat, procedeix de les altres cales que es varen efectuar al llarg dels deu anys d'excavacions, que o bé pertanyen a estructures externes de la casa 3, o a les restes del que han estat anomenades cases 4 i 5, o bé a d'altres cales que no permeten identificar elements arquitectònics clars. També hem volgut estudiar algunes peces que es troben descontextualitzades. Cal dir que les peces procedents d'aquest segon grup, sense una adscripció estructural clara, les hem volgudes incloure en l'anàlisi tipològica per raons diverses: per la importància de la peça en si mateixa, ja que permet aportar dades cronològiques sobre el jaciment (com per exemple un fragment d'una pàtera de producció àtica); pel fet de ser una peça que, tot i tenir una presència testimonial, permet ser valorada a efectes comercials, ja que en comparació amb d'altres produccions majoritàries permet concloure que es tracta d'un element poc habitual i, per tant, poc demandat per la comunitat indígena o bé poc ofert pels agents comercials; finalment, alguns exemplars han estat considerats pel bon estat de conservació de la peça, com és el cas de tres bols sencers de campaniana A (l'àm. 27 B i l'àm. 27 ab).

Volem fer un incís en relació amb la casa 3, ja que prendrà protagonisme en l'anàlisi quantitativa dels materials pel fet de ser la més ben conservada i la més ben coneguda, i fer una breu descripció arquitectònica de les seves restes. Es troba situada a l'est del talaïot 2, originàriament construïda amb elements propis del món talaiòtic (estructures circulars, elements polilítics...), però que va ser modificada en època incerta, tot i que molt probablement cap al canvi d'era —segons els materials documentats i les informacions procedents del diari d'excavació.³ Cal dir, però, que durant tot el segle I aC sembla que hi va haver una presència poc important, fet relacionable amb la conquesta romana de l'Illa, i que la casa no es va tornar a reocupar amb intensitat fins a la primera dècada del segle I dC, perdurant-hi fins a finals del segle III dC. L'accés original a la casa s'efectuava a través d'una porta, actualment en bastant mal estat, situada a l'est del conjunt. Seguidament s'hi trobaven dos petits àmbits a cada costat, abans d'arribar al pati, que estava al descobert per la seva possible funció d'*impluvium*, i que donava accés a distints àmbits interiors de la casa. A la banda oest del pati es trobava el magatzem de queviures, segons el seu excavador (Plantalamor, L. 1991); a la banda est el magatzem de molins; al sud i al nord les cambres dormitori; al nord del mateix pati i amb una planta de forma absidal, s'hi va localitzar una llar, delimitada per diversos molins usats i trencats.

² Aquesta és una informació inèdita, que hem pogut constatar a partir de les investigacions dutes a terme per elaborar la nostra tesina.

³ Agraïm la gentilesa del doctor L. Plantalamor per haver-nos cedit el diari de les excavacions que va dirigir a Trepucó.

ANÀLISI TIPOLÒGICA DELS MATERIALS

Producció àtica

S'ha documentat un fragment de vora atribuïble al conjunt de les ceràmiques de vernís negre de producció àtica, amb unes característiques morfològiques consistents en una argila de color ocre, dura i ben depurada, amb partícules brillants, i amb un vernís negre molt ben conservat, de tacte mol suau i de bona qualitat (làm. IV, fig. 2). Tipològicament, i tenint en compte el petit fragment de què disposem, bé podria tractar-se d'una peça del tipus L21 o tal vegada una del tipus L21-25, semblant als múltiples exemplars procedents de la nau púnica del Sec (Arribas et al. 1987); així com també n'existeix un paral·lel al derelict de Binissafúller (Guerrero et al. 1991), un exemplar únic que va acompanyar el conjunt d'àmfores ibèriques i del qual darrerament s'accepta la classificació com una pàtera de producció àtica del tipus L 21. El fragment de Trepucó procedeix del nivell superficial de la cala A6, per tant es podria haver correspost amb les restes de la casa 5. Aquestes peces perduren durant tot el segle IV aC.

Produccions del segle III aC

1. «Estil de Gnàthia»

Un fragment de vora d'un *skyphos*, d'argila color groc pàl·lid, tova i amb partícules brillants abundoses; el vernís és de color negre amb tonalitats rogenques, de baixa qualitat i poc brillant. Presenta decoració a la cara externa consistent en una branca amb petites fulles a cada banda pintades de color groc i blanc. Es tracta d'una producció sud-itàlica i en concret del grup anomenat «estil de Gnàthia» (làm. IV, fig. 3).

Aquest exemplar es va localitzar durant l'excavació de la cala 4, que es correspon amb un petit àmbit a la banda est de la casa 4.

N'existeix un paral·lel a l'illa de Menorca, procedent de la cova XIX de Cales Coves (Alaior), classificat com a forma de Forti, fig. 19, pàg.74, i datat en la segona meitat del segle IV aC (Veny 1982).

A Eivissa, a la necròpoli del puig dels Molins, es va documentar un exemplar de *skyphos* de producció sud-itàlica, decorat amb branques d'heura o de vinya, que és l'estil decoratiu més característic de les ceràmiques sobrepintades de Gnàthia; es troba dipositat en el Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València. Sembla ser que és un tipus de vas típic dels aixovars funeraris, molt abundosos en les necròpolis tarentines. Aquest tipus de producció, junt amb les ceràmiques de petites estampilles, constitueixen els únics fòssils directors que posen de manifest les relacions entre la península Ibèrica i la Itàlica, en un moment immediatament anterior a la Primera Guerra Púnica (Pérez 1994).

A Calalunya, n'existeix un exemplar similar al jaciment ibèric del Molí d'Espígol (Principal 1995).

També es coneix una *oinochoe* d'aquesta producció trobada en el derelict de «la Madonnina», localitzat a prop de Tarent (Magna Grècia) i datat al segle IV aC, carregat bàsicament amb àmfores grecoitàliques i àncores de forma piramidal i de pedra. L'autora assenyalava que aquest tipus de ceràmica apareix a mitjan segle IV aC i perdura fins a mitjan segle III aC (McCann 1972).

2. Taller de les 3 palmetes radials (Tallers de Roses)

Es tracta d'un fragment de base, d'argila de color gris clar, sabonosa, amb partícules brillants abundoses i alguna partícula blanca més esporàdica. El vernís negre és poc brillant, amb tonalitats lleugerament blavoses. Conserva part de la decoració, concretament un fragment de la part superior d'una palmeta amb estries a rodeta al seu voltant (làm. IV, fig. 4). Tal vegada podria tractar-se d'un exemplar del tipus L26. Durant els treballs d'excavació aquesta peça va ser localitzada en un nivell inferior de cendres a la cala E4, que es correspondria amb l'exterior de la casa 3, el que seria l'avantpati, abans d'arribar a la porta d'entrada.

Quant als paral·lels, tan sols hem pogut identificar un fragment de base, també decorada amb una palmeta, procedent de la ciutadella ibèrica d'Alorda Park (Sanmartí, J. et al. 1998).

Campaniana A

Aquesta producció campaniana, fabricada a la zona de Nàpols-Ischia, resulta ser la més abundosa en el nostre jaciment, ja que n'han aparegut un total de vuitanta-vuit exemplars, repartits de la manera descrita a continuació.

1. Plats

N'hem documentat un conjunt de divuit exemplars. Quatre pertanyen al tipus L5 (làm. I, fig. 1-4), un format que apareix a partir del segon quart del segle II aC, ja que són inexistents en el Grand Conglué 1, però en canvi sí que es troben ben representats a Cartago i a Renieblas III. Dos exemplars del tipus L55 (làm. I, fig. 5,6), que no podran ser datats més enllà de 123 aC, atesa la seva inexistència a Pollentia, mentre que sí que es documenten a Cartago. El diàmetre de vora que s'ha pogut mesurar en una de les peces deixa constància que es tracta d'una variant petita, en contraposició dels exemplars d'Òlbia de Provença, que oscil·len entre els 25-26 cm. Sis fragments de vora han estat classificats com a exemplars del tipus L6 (làm. I, fig. 6-11), un model de plat la presència del qual a Cartago indicaria que es trobarien en els circuits comercials ja des d'una data anterior a 146 aC, i sembla ser que perdurà fins al 75 aC, formant part també del repertori típic de les campanianes A tardanes. Les mesures dels diàmetres coincideixen amb els exemplars documentats a Pollentia (entre 20-22 cm), amb una preferència per les talles petites; en contraposició amb el que succeeix a Òlbia de Provença, on un gran nombre d'exemplars pertanyen a un model més gran (25-26 cm). També hem pogut identificar sis exemplars del tipus L36 (làm. I, fig. 12-13,16-17), dos dels quals presenten grafit *post coctionem*; la seva absència a Pollentia ens porta a establir una cronologia compresa entre 200-120 aC. Un plat quasi complet (làm. I, fig. 14) presenta dos grafit llatins, un a la cara exterior que, malgrat no estar del tot conservat, sembla pertànyer a una «E», mentre que al fons extern s'hi pot apreciar una «F». Un fragment de vora d'aquest mateix format, L36, presenta, just a sota de l'esglaó intern típic d'aquests plats, dos caràcters que pertanyen a l'alfabet ibèric (làm. I, fig. 15 i foto posterior), per la qual cosa afegim una nota al respecte del professor Javier Velaza de la Universitat de Barcelona:

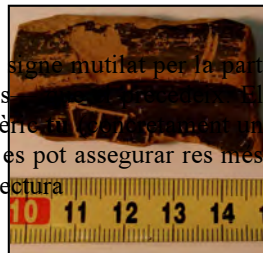
Comentari epigràfic

J. Velaza

Esgrafiat després de la coccio. Només es conserva un signe mutilat per la part superior i restes del peu d'un altre —o tal vegada de dos—, però el signe conservat pot interpretar-se com un silabograma ibèric **tu3** en la taxonomia paleogràfica d'Untermann), però no es pot assegurar res més sobre la resta de l'epígraf. En conseqüència, proposem la lectura

[---]+tu[---]

Interpretació incerta, tal vegada marca de propietat.

Cal posar de manifest l'interès que suscita aquesta peça amb un esgrafiat en alfabet ibèric, ja que a efectes comercials ens porta a pensar que efectivament aquests primers materials itàlics, que se situen entre la Segona Guerra Púnica i la conquesta de les illes Balears, són introduïts a Menorca per part de comerciants púnics, que des d'Eivissa intercavien els seus productes a la costa ibèrica, adquirint tant productes indígenes com d'altres procedents de diverses zones de la Mediterrània. En definitiva, aquest grafit podria confirmar el fet que, almenys abans de la conquesta de 123 aC, la vaixella fina campaniana arriba a Menorca en mans dels eivissencs.

2. Copes escudella

En el nostre jaciment n'hem pogut comptabilitzar un total de trenta-dos exemplars, sent el tipus L27B el més significatiu quantitativament, ja que n'han estat identificats un conjunt d'onze vores (làm. II, fig. 2-10, 12, 14), una base decorada amb quatre palmetes envoltades amb estries a rodeta (làm. II, fig. 13) i dos exemplars complets (làm. II, fig. 1, 11), un amb restes de decoració de quatre palmetes i estries a rodeta. Les mesures dels seus diàmetres confirmen l'existència dels dos models més freqüents, apareguts també a Òlbia de Provença: un de petit de 13-19 cm i un de mida bastant més gran, d'entre 24-26 cm. Val a dir que a Trepucó, de quatre fragments, tres pertanyen a la categoria de talla superior. Aquestes formes apareixen durant el darrer terç del segle III aC, a conseqüència de la demanda dels mercats occidentals, sobretot de la zona del golf de Lleó, on s'havien produït peces, en tallers com el de les Tres Palmetes Radials, de les quals se'n faran successores les produïdes a Nàpols. S'han identificat nou exemplars del tipus L33b (làm. I, fig. 27-35), d'entre els quals tan sols dos fragments presenten decoració pintada; es tracta de peces datables entre principis del segle II aC i el tercer quart del segle II aC, a tenor de la seva presència en el Grand Congloué 1 i de la seva absència a l'illa Pedrosa. Únicament un diàmetre (195 mm) coincideix amb el dels exemplars més típics a Òlbia i al Grand Congloué 1, ja que la resta són de grandària bastant inferior o bé sensiblement superior. Del tipus L33a hem documentat set fragments, d'entre els quals hi ha tres fragments de vora (làm. I, fig. 23-25) amb la típica decoració de bandes i fulles pintades en blanc amb sanefa incisa; quatre fragments de base (làm. I, fig. 20-22), un dels quals amb la decoració típica d'un cercle concèntric pintat de color marró i amb un esglaó exterior (làm. I, fig. 26), que són propis de principis del segle II aC i fins a la meitat del segle, ja que no apareixen ni a Còrdova ni en jaciments de dates més recents. Finalment, dins aquesta categoria s'han trobat dos fragments de vora de sengles exemplars del tipus L28 (làm. I, fig. 18-19), que

sembla ser que desapareixen cap a mitjan segle II aC, ja que, malgrat que se'n coneixen dos exemplars a Pollentia, els autors assenyalen que tal vegada es tracti d'un material procedent dels nivells talaiòtics anteriors (Sanmartí, Principal, Trias, Orfila 1996). L'únic fragment que ha permès mesurar el diàmetre (180 mm) està dins els models existents, tot i que, per exemple a Òlbia de Provença hi ha una preferència per les escudelles de dimensions més petites.

3. Bols

Aquesta és la categoria més abundosa, ja que en conjunt se n'han comptabilitzat trenta-quatre exemplars. El tipus de bol L31 és el més corrent, amb 22 fragments (làm. II, fig. 26-37, 39-47), majoritàriament vores, normalment decorades amb bandes blanques, però també presenten fulles d'heura i algun exemplar, fins i tot, sanefa incisa; una vora està decorada amb una banda pintada de color marró (làm. II, fig. 33); i un altre fragment ens ha arribat totalment complet (làm. II, fig. 38). Aquest resulta ser el vas per beure més usual aparegut en jaciments del segle II aC, ja que serà la peça estrella que acompanyarà el vi de la Campània cap als mercats occidentals. La grandària d'aquests bols és bastant reduïda, si la comparem amb els apareguts a Òlbia de Provença, on són freqüents els diàmetres entre 20-21 cm, amb quasi inexistència de models tan petits. Seguidament tenim onze exemplars del tipus L27ab, repartits en nou vores (làm. II, fig. 15-22, 24) i en dues bases amb decoració al fons intern consistent en una roseta central impresa (làm. II, fig. 23, 25); aquestes peces són datables entre 200 i 123 aC, ja que és una forma inexistent a Pollentia, i cal dir que les de dates més recents no presenten decoracions amb roseta, com succeeix en els exemplars de Punta Scaletta; en conseqüència hauríem de datar els nostres exemplars en algun moment del primer o segon quart del segle II aC. En la categoria dels bols més petits hem pogut reconstruir un exemplar complet del tipus L34 (làm. II, fig. 48), tipus que perdura fins al tercer quart del segle II aC, ja que no se n'ha documentat cap exemplar a la ciutat de Pollentia. Els diàmetres mesurats coincideixen amb els dos models més característics d'aquest tipus de bols: 10-11 cm i 15-16 cm, amb una preferència en el nostre jaciment pel bol més petit.

4. Vasos oberts i amb nanses

Tan sols ens han arribat quatre fragments atribuïbles a aquesta categoria. Un fragment de vora d'una copa del tipus L49a (làm. III, fig. 1) i un fragment de vora decorada amb una banda de color blanc i una altra de color marró, del tipus M68 (làm. III, fig. 3), fet que indica l'antiguitat de la peça, datable en el primer quart del segle II aC, ja que posteriorment es decoraran únicament en blanc; així com també un fragment de base i d'una nansa que possiblement formaven part de la mateixa copa, del tipus M68 (làm. III, fig. 2,4).

Aquestes formes són pròpies de la primera meitat del segle II aC, ja que apareixen en el derelict de Grand Congloué 1, a Cartago, al campament numantí de Renieblas III i al derelict de Punta Scaletta.

Campaniana B etrusca

Dins la producció de les campanianes B autèntiques, se n'han identificat únicament dos exemplars, corresponents a un fragment de la part superior d'un plat de tipus L6 (làm. III, fig. 5), documentat en el nivell superficial de la cala E4, corresponent a les

dependències exteriors de la casa 3, just davant la porta d'entrada; i a un fragment de base d'un *pyxis*, tipus L3 (làm. III, fig. 6), trobat a la cala D2, que es correspon amb la llar de la casa 3, en un estrat identificat com a «terra roja - arena i/o sobre pedres».

Apareixen exemplars de campaniana B etrusca, com els de Trepucó, a Cartago i al campament numantí de Renieblas III, la qual cosa porta a adscriure aquests materials en una data propera a la destrucció de Cartago i a la formació de Renieblas III, entorn a 133 aC (Sanmartí, Principal 1998).

Campaniana B-oide

Dins la producció de les campanianes, que no són les fabricades a la zona d'Etrúria, sinó possiblement a la zona de Cales o en d'altres indrets (ja sigui dins la mateixa Itàlia o en altres punts de la Mediterrània occidental) —discussió en què no ens centrarem, ja que no podem contribuir a aportar novetats, atesa la naturalesa del nostre jaciment objecte d'estudi—, se n'han comptabilitzat vint-i-set exemplars que pertanyen clarament a una producció distinta a l'etrusca. Quant a la seva cronologia, cal dir que l'expansió de les ceràmiques anomenades *B-oïdes* a Hispània es produeix entre els anys 140 i 40 aC, en detriment de la campaniana A, ja en les formes més tardanes, que cada vegada seran més minoritàries en els jaciments protohistòrics en fases d'època republicana.

Els diferents models de la vaixel·la apareguda a Trepucó han quedat distribuïdes de la manera següent:

1. Plats

Hem documentat onze exemplars, d'entre els quals deu fragments pertanyen al tipus L5/7 (làm. III, fig. 8-17), amb cinc fragments de base que presenten la decoració típica consistent en canaletes concèntriques, i en un exemplar fins i tot van acompanyades amb espirals d'estries; i un únic fragment al tipus L6 (làm. III, fig. 7). Pel que fa al model més abundós a Trepucó, cal destacar que en d'altres jaciments amb fases del segle I aC, sobretot a partir del segon quart, com ara a la cisterna de Burriac, a Pollentia, a la muralla Robert d'Empúries i en algunes ciutats de la Provença, com a Glanum o a Òlbia, també resulta ser el tipus més ben representat; en canvi, l'escassa presència de la forma L6 coincideix amb el que s'ha observat en aquests mateixos jaciments de la Mediterrània occidental. Quant a les dimensions predominants entre els plats del tipus L5/7, hem pogut mesurar el diàmetre de quatre fragments de vora i la meitat pertany a la talla més petita (15-19 cm), mentre que l'altra meitat es correspon amb la talla més gran (30-35 cm); aquesta observació difereix del resultat obtingut a Pollentia, on hi predominen lleugerament els plats de mida intermèdia (20-25 cm).

2. Copes

N'hem comptabilitzat sis fragments del tipus L1 (làm. III, fig. 18-23), d'entre els quals destaca un exemplar de perfil complet en què es poden apreciar dos solcs sota el llavi, amb un diàmetre de vora (158 mm) que es correspon amb els models de talla més gran (15/16 cm) existents en els derelictes de Spargi i de la Madrague de Giens. Aquesta seria, doncs, la forma més ben representada dins la categoria de les copes i la segona més freqüent, després dels plats del tipus L5/7, un patró que curiosament es repeteix a Pollentia i en d'altres jaciments contemporanis. Per acabar dins el repertori de les copes, s'ha pogut identificar un exemplar del tipus L2 (làm. III, fig. 24), fet que ens obliga a comparar

novament amb Pollentia, ja que tampoc no es tracta d'una forma gaire corrent, com succeeix a Òlbia de Provença; tanmateix, al poblat de La Cloche és bastant habitual, sobretot durant la segona fase de l'assentament (60-50 aC). Aquest exemplar sencer ens ha permès constatar que el seu diàmetre de vora (112 mm) es correspon amb allò que és observat en d'altres jaciments: que només es va fabricar una talla d'aquest model de copa.

3. Vasos oberts

Tenim dos exemplars de *pyxides* (làm. III, fig. 25-26) i, per tant, es tracta d'un exemplar no gaire freqüent, que d'alguna manera coincideix amb el documentat en els altres assentaments amb els quals sistemàticament anem comparant. Després, tenim dos exemplars del tipus L4 (làm. III, fig. 27-28), dels quals hem pogut mesurar el diàmetre d'una vora (68 mm). En observar els valors documentats a Pollentia, veiem que els autors de la monografia conclouen que en devia existir una talla única entorn dels 100 mm, encara que n'existeixen exemplars de mides sensiblement inferiors (entre 60 i 80 cm), i un dels quals (Sanmartí, Principal, Trias, Orfila 1996, 132, núm. 805), fins i tot, presenta el mateix diàmetre que l'exemplar de Trepucó. Per tant, tal vegada no fos tan clara la fabricació d'una talla única en aquests tipus de vasos, fet que, d'altra banda, no desdiiu de la idea que hi pugui haver una preferència per models més grans. El baix percentatge documentat coincideix amb les xifres obtingudes en els altres jaciments. Hem constatat la presència d'una peça quasi completa, ja que només li manquen les nanses, del tipus L10 (làm. IV, fig. 1); aquesta pobra representació és similar a l'observada en altres punts de la Mediterrània occidental. El diàmetre de vora (80 mm) està dins els valors més corrents en aquestes gerres. Finalment, tenim un fragment de vora de la gerra del tipus L11 (làm. III, fig. 29) i dos fragments de vora de copa tipus Pasquinucci 127, així com un fragment de base d'assignació més dubtosa a aquest mateix tipus (làm. III, fig. 30-32). Les dues vores que hem pogut mesurar pertanyents a la forma Pasquinucci 127 han donat uns diàmetres situats entre les dimensions més comunes en aquest tipus de vasos (entre 130 i 160 mm). La baixa representació en el nostre jaciment coincideix amb els valors obtinguts a Empúries, Burriac, Bætulo o Òlbia de Provença, però, en canvi, contrasta amb els percentatges netament superiors documentats a Pollentia.

Altres produccions indeterminades

Dins aquest grup hem volgut incloure la descripció de cadascuna de les peces que, en l'estat actual de les nostres investigacions, no ens ha estat possible adscriure a cap producció concreta, però que no descartem que en el futur sigui possible identificar.

Inv. 60.586: un fragment de vora i part de la paret d'un plat, probablement del tipus L5 o L 5/7, d'argila de color taronja, dura, amb alguna partícula blanca i alguna de brillant molt fina. De tacte sabonós i amb un vernís negre opac (làm. V, fig. 7).

Inv. 60.588: un fragment de vora d'una pàtera, d'argila de color taronja clar o rosada, porosa, amb partícules brillants i blanques. Vernís negre clar, amarronat a l'exterior i de poca qualitat. Tal vegada es tracti d'una producció pseudocampaniana ebusitana oxidada (làm. V, fig. 8).

Inv. 60.747: un fragment de vora amb la pasta de color castany i ben depurada. Vernís negre opac i de tacte satinat (làm. V, fig. 9).

Inv. 60.749: un fragment de vora d'un plat, probablement del tipus L5 o L 5/7, amb argila tipus *sandwich*, de color taronja al mig i marró als exteriors, porosa, amb partícules

brillants abundoses i algunes de blanques de petites dimensions. Vernís negre amarronat poc adherent, gens brillant i a la part exterior de color marró xocolata. Tal vegada, es podria tractar d'una producció pseudocampaniana ebusitana oxidada, però passada de coccio (làm. V, fig. 10).

Inv. 61.408: un fragment de vora, possiblement d'un plat, d'argila de color taronja, dura, amb alguna partícula blanca i alguna de brillant molt fina. De tacte sabonós i amb un vernís negre opac (làm. V, fig. 11).

Inv. 61.961: un fragment de vora d'argila de color ataronjat clar, amb punts blancs visibles i partícules brillants molt fines. Vernís negre de poca qualitat, molt diluït, donant-li un color amarronat. Presenta decoració a la part interior consistent en una banda pintada de color blanc. Es podria tractar d'una imitació de la forma L31 (làm. V, fig. 12).

Inv. 61.995: un fragment de vora, d'argila de color beix o castany clar, depurada, dura i amb partícules brillants molt fines. Vernís negre fort, setinat i lleugerament brillant. Tal vegada es tracti d'una producció protocampaniana (làm. V, fig. 13).

Inv. 61.996: un fragment de vora, d'argila color rosat pàl·lid, dura, amb partícules brillants i alguna de blanca. Vernís negre marronós, molt diluït i opac (làm. V, fig. 14).

Inv. 64.456: un fragment de base, d'argila dura i de fractura granulosa, de color vermell rajola, força depurada, però encara s'hi poden apreciar alguns puntets blancs i partícules brillants microscòpiques; l'exterior presenta un color verd grisós, amb la marca d'una ditada. El vernís és de poca qualitat, opac i poc adherent. Per les seves característiques, bé podria tractar-se d'un exemplar procedent del nord d'Àfrica i en especial de la zona cartaginesa, tractant-se, doncs, d'una imitació local dels models campanians (làm. V, fig. 15).

Inv. 66.033: un fragment de vora, d'argila color ataronjat, porosa i sabonosa al tacte, amb partícules brillants finíssimes. Vernís negre profund amb tonalitats blavoses i brillant (làm. V, fig. 16).

Inv. 66.567: un fragment de vora, d'argila color taronja, amb partícules brillants abundoses. Vernís negre que desapareix amb facilitat, de color negre intens i opac, de tacte setinat a la part més ben conservada i una mica brillant (làm. V, fig. 17).

Inv. 68.057: un fragment de vora, d'argila color beix o groguenc, porosa, amb algun gra blanc i partícules brillants molt fines. Vernís negre, opac, de poca qualitat, desapareix fàcilment (làm. V, fig. 18).

Inv. 68.500: un fragment de vora, d'argila molt depurada, dura, de color rosat castany, amb alguna partícula brillant molt fina. Vernís negre intens, una mica brillant a les parts més ben conservades (làm. V, fig. 19).

ANÀLISI QUANTITATIVA

Per tractar els materials que ens ocupen en aquest article, seguirem els principis metodològics que va dissenyar l'equip del jaciment protohistòric de Lattes (Hérault, Llenguadoc) (Py, Adroher 1991) i va marcar les pautes necessàries per tal de treballar amb qualsevol categoria ceràmica, permetent les anàlisis estadístiques i comparatives adients.

Esquemàticament, aquests principis en els sistemes de quantificació són els següents:

1) *Nombre de fragments (NF)*, que comptabilitza tots els fragments d'una mateixa categoria i, evidentment, d'una mateixa producció.

2) *Nombre mínim d'individus (NMI)*, que resulta de la comptabilització dels elements de forma d'una mateixa categoria i es tracta de prendre'n la xifra numèricament més significativa.

3) *Ponderació per u*, s'aplica quan es quantifica per individus, però no es documenta cap element de forma d'alguna producció, mentre que sí que es pot manifestar la seva presència mitjançant els fragments informes. En aquest cas, s'adjudicaria automàticament un individu.

Tenint en compte les característiques del nostre jaciment, on no s'ha excavat sota el principi de la unitat estratigràfica com a element bàsic del registre arqueològic (el sistema Harris) i, per tant, no disposem d'un context estratigràfic clar, caldria emprar el sistema del nombre mínim d'individus sense ponderació per u (NMI), atès que l'ús dels altres dos sistemes resultaria força problemàtic.

Si ens fixem en el primer dels gràfics (làm. V, fig. 1), podem constatar que la producció clarament predominant a Trepucó és la campaniana A (64%); seguida de les produccions conegudes genèricament com a B-oides (19%), havent volgut diferenciar-les de les ceràmiques fabricades a Etrúria, que tenen aquí una escassa presència (2%); s'observa també la presència d'un grup cronològicament anterior, però quantitativament inferior, com és el de les produccions típiques del segle III aC (2%), incloent-hi les sud-itàliques i les de la costa catalana, així com el testimoni de caràcter residual (1%) de la vaixel·la de procedència àtica; finalment, tenim un grup important (14%) de ceràmiques considerades de producció indeterminada, perquè en el moment actual de les nostres investigacions i per una sèrie de característiques que porten a pensar en un conjunt d'imitacions de caràcter local, pròpies del segle II-I aC, no gosem adscriure-les amb certesa a cap zona de fabricació concreta.

Si aquestes dades les comparem amb les dels jaciments que hem anat mencionant al llarg de l'article, obtindrem uns resultats força interessants. Si prenem les xifres del jaciment de l'illa veïna, Pollentia, veurem que la producció majoritària és la campaniana B (52%), seguida d'una destacable presència de campaniana A (35%) i d'una escassa, però existent, presència de campaniana C (2%); tal com assenyalen els seus autors, la campaniana A es troba majoritàriament representada (55%) tan sols en una fase del jaciment, concretament en el nivell VI del carrer Porticat de sa Portella, mentre que la campaniana B presenta uns valors inferiors (40%). Aquesta mateixa evolució que experimenta l'assentament mallorquí, es pot apreciar en alguns dels jaciments més destacats de la costa ibèrica, com per exemple a Empúries, on la campaniana A és majoritària fins al primer quart del segle I aC, però cedeix el protagonisme a les campanianes B a partir del 75 aC. El mateix succeeix a Burriac i a Bætulo (Sanmartí, Principal, Trias, Orfila 1996). Tanmateix, si posem el punt de mira en els percentatges apareguts a l'assentament d'Òlbia de Provença, veiem que la campaniana A és absolutament dominant (66%); seguida de les produccions del segle III aC (5%), en especial del taller de les Petites Estampilles; de les campanianes B-oides i d'altres vernissos del segle II-I aC (3,5%); per acabar amb la presència minoritària de produccions àtiques (1,7%) i de campanianes fabricades a la zona de Sicília (0,7%). Curiosament, els percentatges obtinguts d'aquest jaciment de la costa mediterrània de la Gàl·lia, que es veuen repetits també a l'establiment de Lattes, coincideixen quasi amb exactitud amb el que hem documentat a Trepucó, amb l'excepció de les produccions de tipus B, ja que al jaciment menorquí tenen més importància que a Òlbia de Provença, i amb les ceràmiques del Taller de les Petites Estampilles, que són inexistents en el poblat talaiòtic.

Dins la producció campaniana A (làm. V, fig. 2), s'observa que al nostre jaciment la categoria preferent va ser la dels bols, que en representen quasi el 40%, i dins aquesta el model més abundós va ser el tipus L31, amb un 26%; en segon terme, segueix la categoria de les copes escudella (35%), amb un considerable gust per les del tipus L27B (17%), però seguides per les del tipus L33 (15%), i sobretot les del tipus L33b (10%); amb un 24% apareix la categoria dels plats, sense un interès demostrable per cap model en especial, ja que tant els del tipus L6, com els de l'L36 apareixen repartits equitativament amb un 8% cadascun, seguits pels del tipus L5 amb un 5%. Finalment, cal mencionar la presència testimonial de la categoria dels vasos oberts (2%). Si comparem aquestes dades amb les de Pollentia, observarem que la categoria dels vasos per beure, classificats com a bols, també és la majoritària (42,7%) i amb el tipus L31 com a peça estrella (34%); malgrat tot, la categoria dels plats té una presència important, amb un 41%, sent els tipus L5/7 els més acceptats (35%). Amb una presència més discreta trobem les copes escudella (15%), en aquest cas representades per les del tipus L8b (11%), un model inexistent entre la vaixella estudiada a Trepucó. Si analitzem les dades d'Òlbia de Provença, trobarem que la categoria dels bols també és la més abundosa (35%) i amb el vas L31 (26%) com a estàndard; també coincideix amb Pollentia en el fet que els plats són els segons exemplars més representats, a més amb escassa diferència (34%) en relació amb la categoria anterior, sent el preferit el tipus L36 (18%); finalment, apareixen les copes (29,5%), amb el model L27B (15%) com a més representat.

Pel que fa a la distribució dins les B-oides, veiem que a Trepucó (làm. V, fig. 3) ara són els plats els més sol·licitats, amb un 36%, i amb una absoluta preferència pels del tipus L 5/7 (23%); a continuació apareixen els vasos oberts (29%), amb una millor representació de les copes Pasquinucci 127 (9%); en darrer terme, apareix la categoria de les copes (22%) amb una destacable importància de les del tipus L1 (18%). En comparar-ho amb Pollentia i amb Òlbia de Provença, observem que aquests dos jaciments presenten similituds que no s'observen al nostre jaciment, ja que coincideixen en el fet que el segon grup més ben representat és el de les copes, sobretot les del tipus L1; mentre que a Trepucó són les menys documentades.

Al darrer gràfic (làm. V, fig. 5), hem volgut representar estadísticament quina presència té en el conjunt del jaciment i, en particular, dins la casa 3, la vaixella de taula en relació amb les àmfores de transport, relacionant les campanianes A amb les àmfores grecoitàliques; les campanianes B-oides amb les àmfores més evolucionades, del tipus Dr1A; i en darrer terme, la vaixella campaniana d'imitació ebusitana amb les àmfores punicoebusitanes —des de les del tipus T.8.1.1.1. fins a les T.8.1.3.3. i PE-24. A nivell global, s'aprecia que, tot i que sense gaire diferències, amb l'arribada dels primers productes itàlics —assumint que els primers que apareixen al segle III aC són merament testimonials— hi ha una lleugera importància de les àmfores grecoitàliques (54%) enfront de les campanianes A (46%); en canvi, amb l'arribada de les produccions B-oides, s'aprecia una preferència per la vaixella de taula (54%), en detriment de les àmfores (46%). Tot i així, es pot dir que tant l'arribada de les ceràmiques d'ús domèstic com de les que transportaven algun aliment, probablement vi, sembla ser que estava compensada i no s'observa un tipus de demanda especial per part de la població de Trepucó. Tot el contrari succeeix amb les produccions de l'illa d'Eivissa, ja que s'observa una major presència d'envasos de transport (61%), que no pas de vaixella de taula (39%). En aquest sentit, és interessant assenyalar que de les dades obtingudes de l'interior de la casa 3, observem que entre les produccions itàliques hi ha una preferència per la vaixella d'ús domèstic (52% de

campaniana A i 60% de B-oide) per davant les àmfores, que devien haver transportat vi de la Campània, mentre que entre les ceràmiques produïdes a Eivissa, hi predominen sensiblement les àmfores (58%), sobretot les del segle II aC, per davant de les ceràmiques que s'emprarien a la taula (42%). Malgrat la manca de precisions cronològiques, sobretot pel que es refereix a les produccions ebusitanes, aquestes són unes dades a tenir en compte per tal de valorar les relacions comercials establertes entre la comunitat talaiòtica de Trepucó i els seus agents distribuïdors de mercaderies exògenes, ja que sembla ser que *Ebusus* podria haver estat l'encarregada d'abastir, exercint el seu monopoli, la població de certs productes anomenats de prestigi, com el vi; mentre que d'altres zones de la Mediterrània, com en aquest cas la zona central d'Itàlia, haurien aportat altres elements de luxe, altres varietats de vi, que formarien part d'unes noves modes que s'estaven escampant per tota la Mediterrània, com serien els vasos per beure's aquest vi. D'altra banda, voldríem fer un incís en la qüestió de l'elevada presència d'àmfores punicoebusitanes a Menorca (com també a Mallorca), ja que no sabem fins a quin punt, quan apareixen uns percentatges d'aquests tipus, es pot continuar parlant d'uns productes de luxe, o si, en canvi, podria ser raonable parlar d'uns productes d'una certa necessitat. En qualsevol cas, cal continuar investigant per intentar obtenir respostes científicament demostrables.

CONSIDERACIONS FINALS

1. A nivell cronològic i a partir de la informació proporcionada per la ceràmica de vernís negre, sembla ser que la producció clarament predominant, la campaniana A, pertany a una fase d'ocupació d'època talaiòtica, i no pas d'època romana. A més a més, tenint en compte el pes quantitatiu de certs tipus (L31, L27B, L36...), ens trobaríem en un període entre el final de la Segona Guerra Púnica i la conquesta de les illes Balears, és a dir, en ple segle II aC (làm. VII, fig. 2). Posteriorment, les ceràmiques B-oïdes ens indicarien que hi ha una continuïtat en el poblament del nostre jaciment, però amb unes característiques diferents, ja que molt probablement Trepucó deixarà de ser el centre vertebrador del port més important de l'Illa, donant el relleu a la ciutat de Maó. Val a dir que aquestes dades coincideixen amb les proporcionades per les àmfores punicoebusitanes, atès que les de finals del segle III i les del segle II aC són les més vastament representades en el conjunt del jaciment.

2. Quant als tipus de produccions localitzades al jaciment, podem concloure que Trepucó presenta un clar predomini de la vaixel·la procedent d'Eivissa, cosa que no passarà en cap altra banda de la Mediterrània occidental fora de les illes Balears. Es documenta una ínfima quantitat de materials propis del segle IV i del segle III aC (ceràmica àtica, del Taller de les Petites Estampilles o del Taller de Roses), que en altres jaciments coetanis, com per exemple, del món ibèric, són freqüents i considerats com a elements de prestigi per la societat indígena. En canvi, és al segle II aC, amb les campanianes procedents de la zona de Nàpols, quan augmenta la presència d'importacions no eivissenques. En aquest sentit, volem destacar que aquest és un patró que també se seguirà, amb petites diferències, a Òlbia de Provença, on la vaixel·la de vernís negre predominant també és la campaniana A, amb escassa presència d'altres produccions, tot i que es tracta d'un jaciment amb un elevat nombre d'importacions, però sobretot procedents de Massàlia. En conseqüència, i amb l'afegit de l'estructura urbanística característica del jaciment, es considera que es tracta d'una colònia marsellesa, tal vegada un reducte militar. No volem dir amb això, que

Trepucó fos taxativament una colònia eivissenca, però sí que després de la Segona Guerra Púnica la ciutat adquireix un paper diferent del que havia estat desenvolupant amb anterioritat i podria ser que la presència física d'elements púnics a l'illa, en aquest moment, fos molt important. En tot cas, i per estar fora del tema que ens ocupa aquí, aquesta és una línia d'investigació a tenir en consideració en el futur, i especialment tenint en compte que a Mallorca sembla ser que succeeix el mateix, ja que la presència d'àmfores punicoebusitanes del segle II aC hi augmenta estrepitosament, un fet sense precedents a l'Illa (Guerrero, V. 1998).

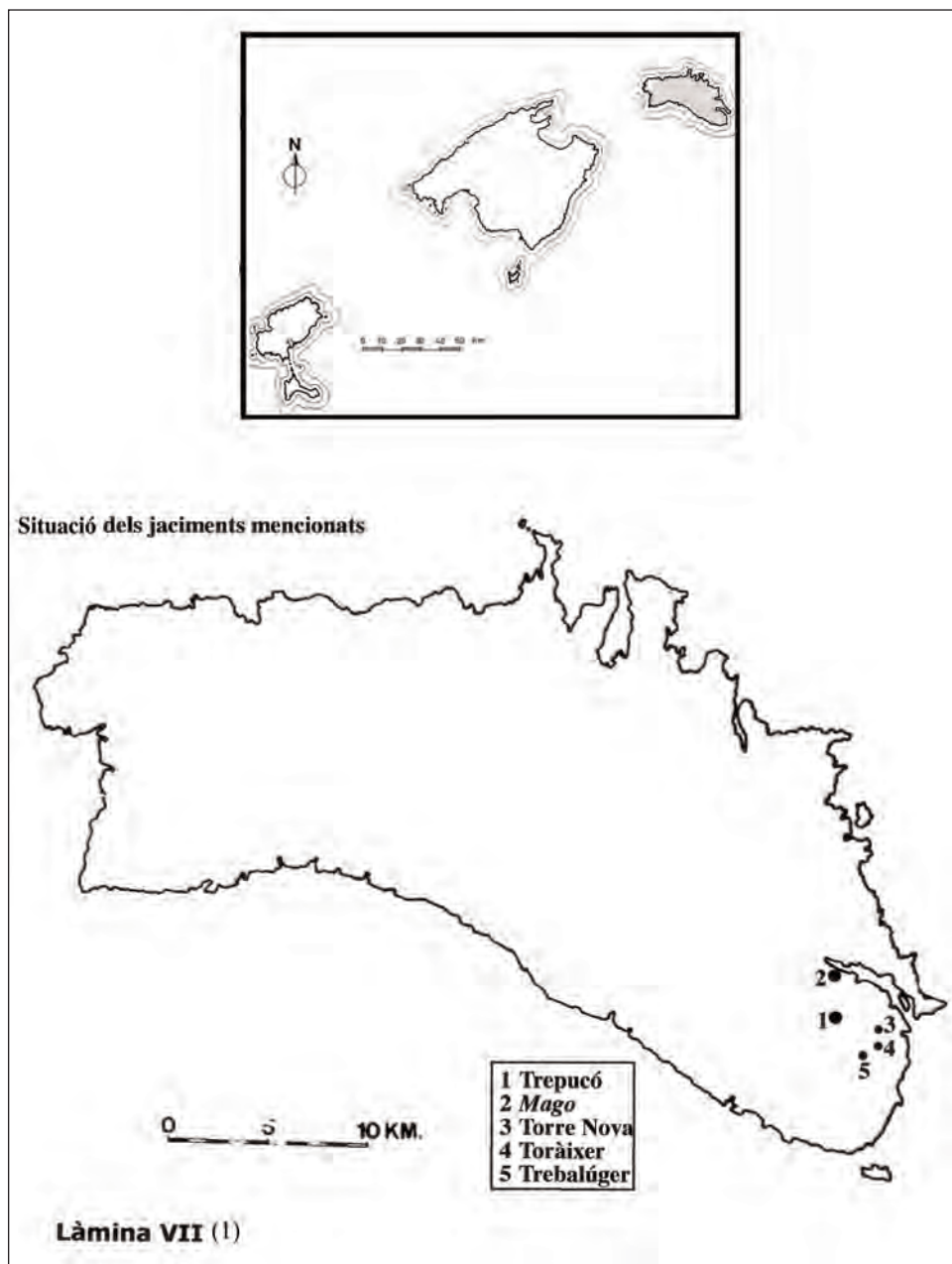
3. Pel que fa als models de vasos preferits pels habitants de Trepucó, podem dir, tant entre les produccions de campaniana A com en les B-oides, que segueixen els gusts predominants per tota la Mediterrània occidental. Entre les primeres produccions, la peça més ben representada serà el bol típic per beure (L31), relacionable amb el consum del vi; per tant, no ens trobem davant una demanda específica per part de la societat indígena, sinó davant la presència d'un model concret que s'estén per tot arreu, perquè és tracta d'un costum, possiblement el beure vi amb aquest bol, i com a tal, s'ha de repetir per tots els llocs on s'arriba a comercialitzar. Aquesta és una dada significativa, perquè a Trepucó, com ja hem dit, ens trobem en un moment de forta presència púnica, és a dir, que no hi havia contingents romans a l'illa —recordem que fins al darrer quart del segle II aC no es conquereixen les Balears—, com sí que passava al món ibèric, per tant, no es tracta d'un costum repetit a causa de la presència de l'exèrcit romà en aquests jaciments de la Mediterrània occidental, sinó pel fet de ser una pràctica associada al consum del vi campanià i imitada arreu. Per tant, semblaria que en termes generals els circuits de comercialització i de distribució no serien gaire diferents entre la majoria dels jaciments coneguts; tot i així, se'n poden observar algunes diferències, ja que a Trepucó hi ha una tendència cap a les formes de copa escudella, mentre que en d'altres indrets —Pollentia, Òlbia— la preferència és cap als plats. Així com tampoc no variarà la peça estrella d'entre les produccions B-oides de Trepucó i la comercialitzada arreu de la Mediterrània, ja que serà un plat d'aspecte força rude (L5/7), pensat per poder ser transportat sense problemes a bord dels vaixells; en canvi, la segona categoria més ben representada a Trepucó serà la dels vasos oberts, mentre que en els altres jaciments seran les copes. Per tant, malgrat l'existència d'una tendència generalitzada, també hi haurà un factor prou considerable de gusts diferenciats entre les diverses societats destinatàries.

4. Finalment, cal assenyalar que, a tenor de l'elevada presència d'elements púnics durant el segle II aC, podríem dir que les primeres produccions itàliques arribades a Trepucó, o bé podrien haver arribat en mans de comerciants eivissencs que controlen l'Illa i que s'encarreguen de distribuir les mercaderies arreu de les Balears, o bé podrien haver arribat en vaixells procedents directament de les costes italianes, com ho podria testimoniar el derelict del Llatzaret. En qualsevol cas, el que sembla força segur és que Menorca no es tractava d'un lloc de destí directe per als vaixells que comercialitzaven arreu de la Mediterrània occidental, sinó més aviat un punt estratègic per poder carregar aigua i queviures per a la tripulació; serien, doncs, els navegants púnics els encarregats de redistribuir les mercaderies cap a Menorca i Mallorca. Emperò, per obtenir uns resultats més contundents, és evident que cal continuar investigant amb materials d'altres jaciments de l'Illa, que permetin moltes comparacions i, en definitiva, conclusions científicament interessants entorn del comerç protohistòric i sobretot entorn de la societat talaiòtica.

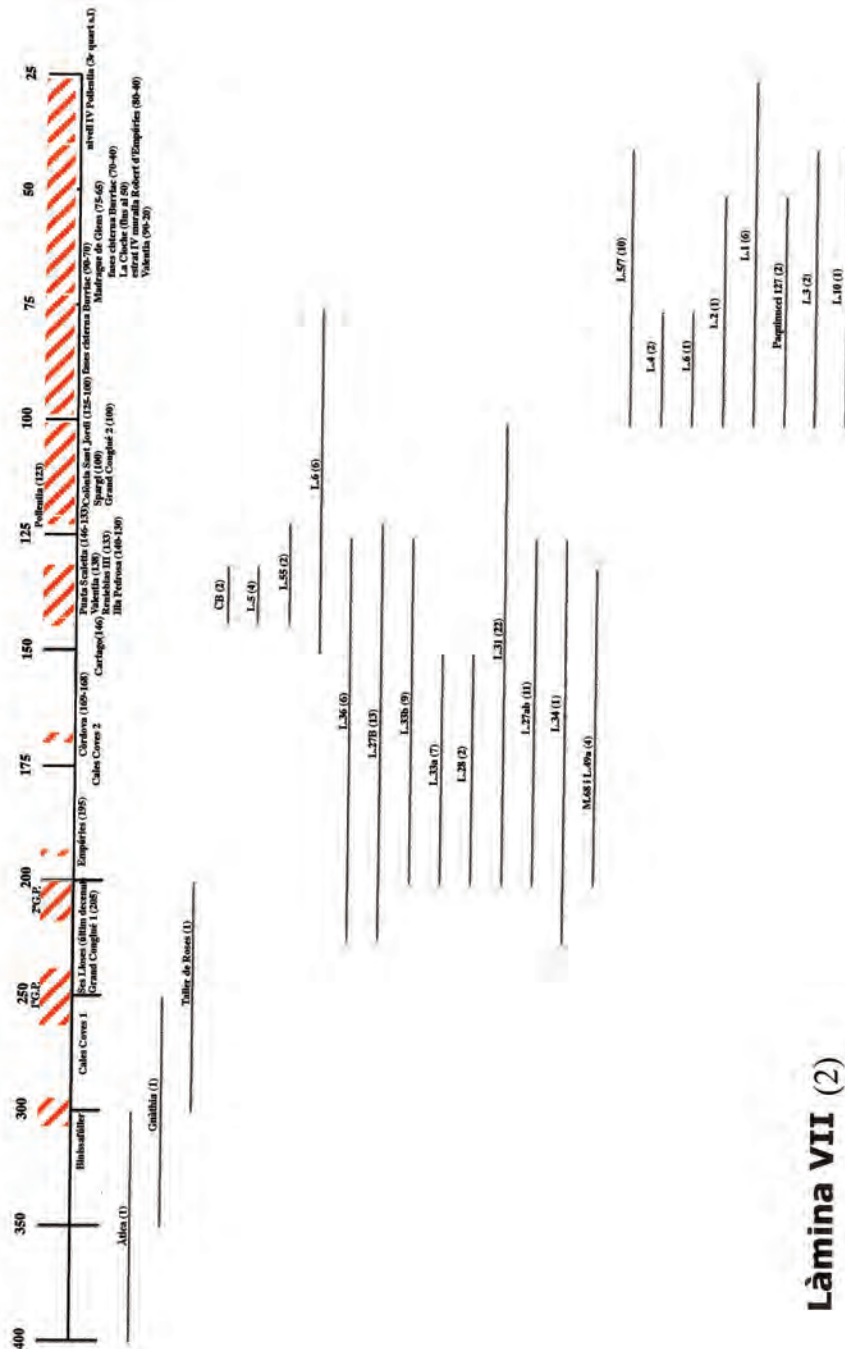

BIBLIOGRAFIA

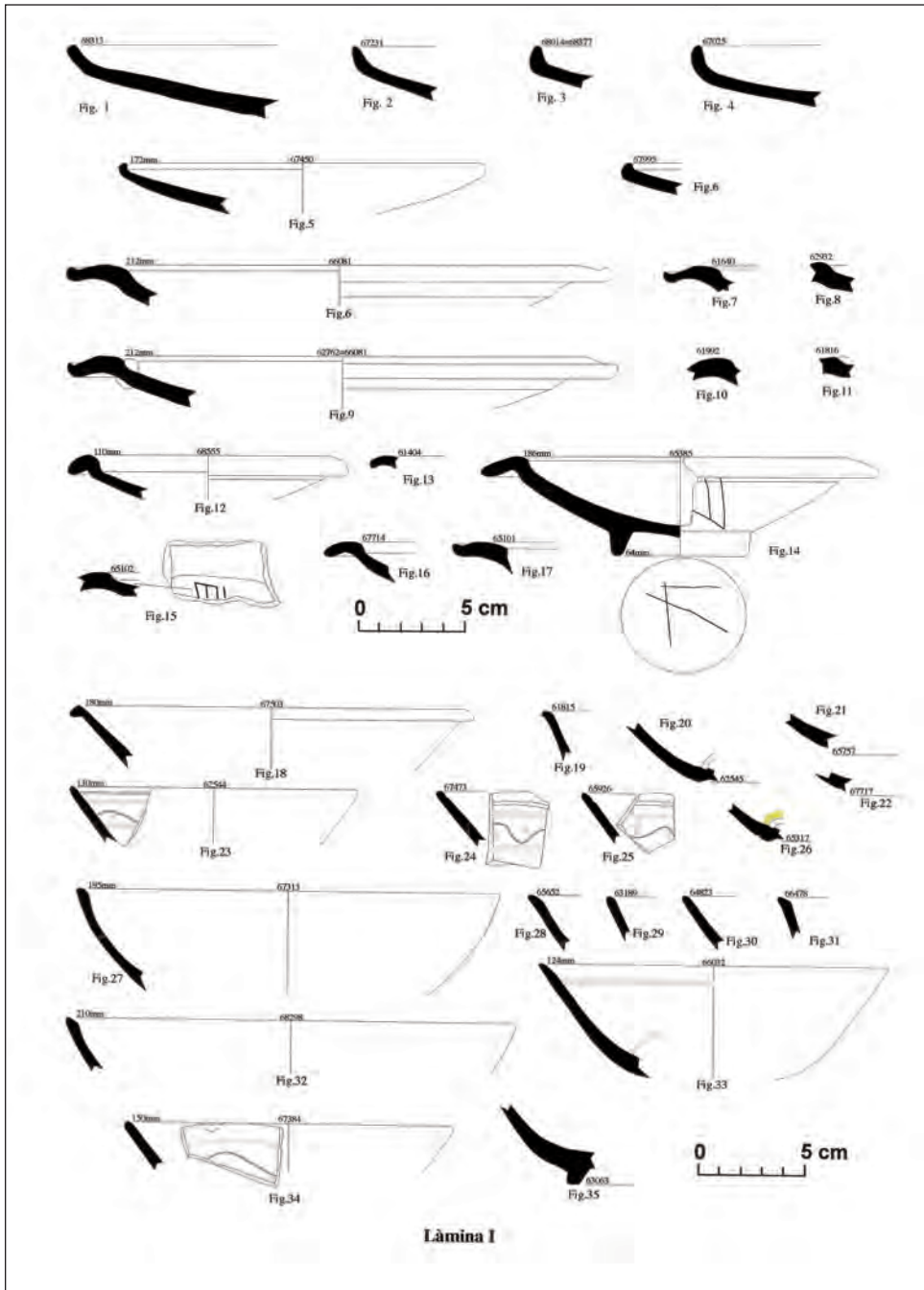
- ARRIBAS, A.; TRIAS, G.; CERDÀ, D.; DE HOZ, J. (1987): *El barco de El Sec*, Mallorca.
- BATS, M. (1988): «Vaisselle et alimentation à Olbia de Provença (v.350-v.50av.J.-C.). Modèles culturels et catégories céramiques». *Revue Archéologique de Narbonnaise*, Sup. 18, Paris.
- CERDÀ, D. (1980): *La nave romano-republicana de la Colonia de Sant Jordi*, Palma de Mallorca.
- DE NICOLÁS, J. C. (1979): *La nave romana de edad republicana del puerto de Mahón*, Maó.
- GUERRERO, V. M.; MIRÓ, J.; RAMÓN, J. (1991): «El Pecio de Binissafúller (Menorca), un mercante púnico del s. III aC.», *Meloussa* 2, 9-30.
- GUERRERO, V. M. (1998): «Las importaciones cerámicas en la protohistoria de Mallorca», a *Les façies ceràmiques d'importació a la costa ibèrica, les Balears i les Pitiüses durant el segle III aC. i la primera meitat del s. II aC.*, *Arqueomediterrània* 4, Barcelona, 175-191.
- LAMBOGLIA, N. (1952): «Per una classificazione preliminare della ceramica campana», *Atti del I Congresso Internazionale di Studi Liguri (1950)*, Bordighera, 139-206.
- LONG, L. (1987): «Les épaves du Grand Conglué. Étude du journal de fouille de Fernand Benoit», *Archaeonautica*, 7, 9-36.
- McCANN, A. M. (1972): «A fourth century B.C. shipwreck near Taranto», *Archaeology*, vol. 25, núm. 3, 180-188.
- PÉREZ BALLESTER, J. (1994): «La cuestión de las importaciones itálicas al sur del Ebro anteriores a las Guerras Púnicas. A propósito de un vaso de Gnathia procedente de Ibiza», *Saguntum*, 27, 189-196.
- PLANTALAMOR, L.; RITA, M. C. (1986): *Guia arqueològica del poblat talaiòtic de Trepucó*. C.I.M. Ciutadella de Menorca.
- PLANTALAMOR, L. (1991): *L'Arquitectura prehistòrica i protohistòrica de Menorca i el seu marc cultural*. Barcelona.
- PRINCIPAL, J. (1995): *Les importacions de vaixel·la fina de vernís negre a la Catalunya sud i occidental durant el segle III a.n.e.: comerç i dinàmica d'adquisició en les societats indígenes*, Barcelona.
- PY, M.; ADROHER, A. (1991): «Principes d'enregistrement du mobilier archéologique», *Lattara* 4, Lattes, 83-100.
- SANMARTÍ, E.; PRINCIPAL, J. (1998): «Cronología y evolución tipológica de la Campaniense A del siglo II aC.: las evidencias de los pecios y de algunos yacimientos históricamente fechados», a *Les façies ceràmiques d'importació a la costa ibèrica, les Balears i les Pitiüses durant el segle III aC. i la primera meitat del s. II aC.*, *Arqueomediterrània* 4, Barcelona, 193-215.
- (1997): «Las cerámicas de importación, itálicas e ibéricas, procedentes de los campamentos numantinos», *Rev. d'Arquologia de Ponent*, 7, 35-75.
- SANMARTÍ, J.; PRINCIPAL, J.; TRIAS, G.; ORFILA, M. (1996): *Les ceràmiques de vernís negre de Pollentia*, Barcelona.
- SANMARTÍ, J.; GARCIA, J.; ASENSIO, D.; PRINCIPAL, J. (1998): «Les façies ceràmiques d'importació del segle III aC. i primera meitat del segle II aC. a la costa central de Catalunya», a *Les façies ceràmiques d'importació a la costa ibèrica, les Balars i les Pitiüses durant el segle III aC. i la primera meitat del segle II aC.*, Barcelona, 111-128.
- VENY, C. (1986): *La necrópolis protohistòrica de Cales Coves. Menorca*. Madrid.

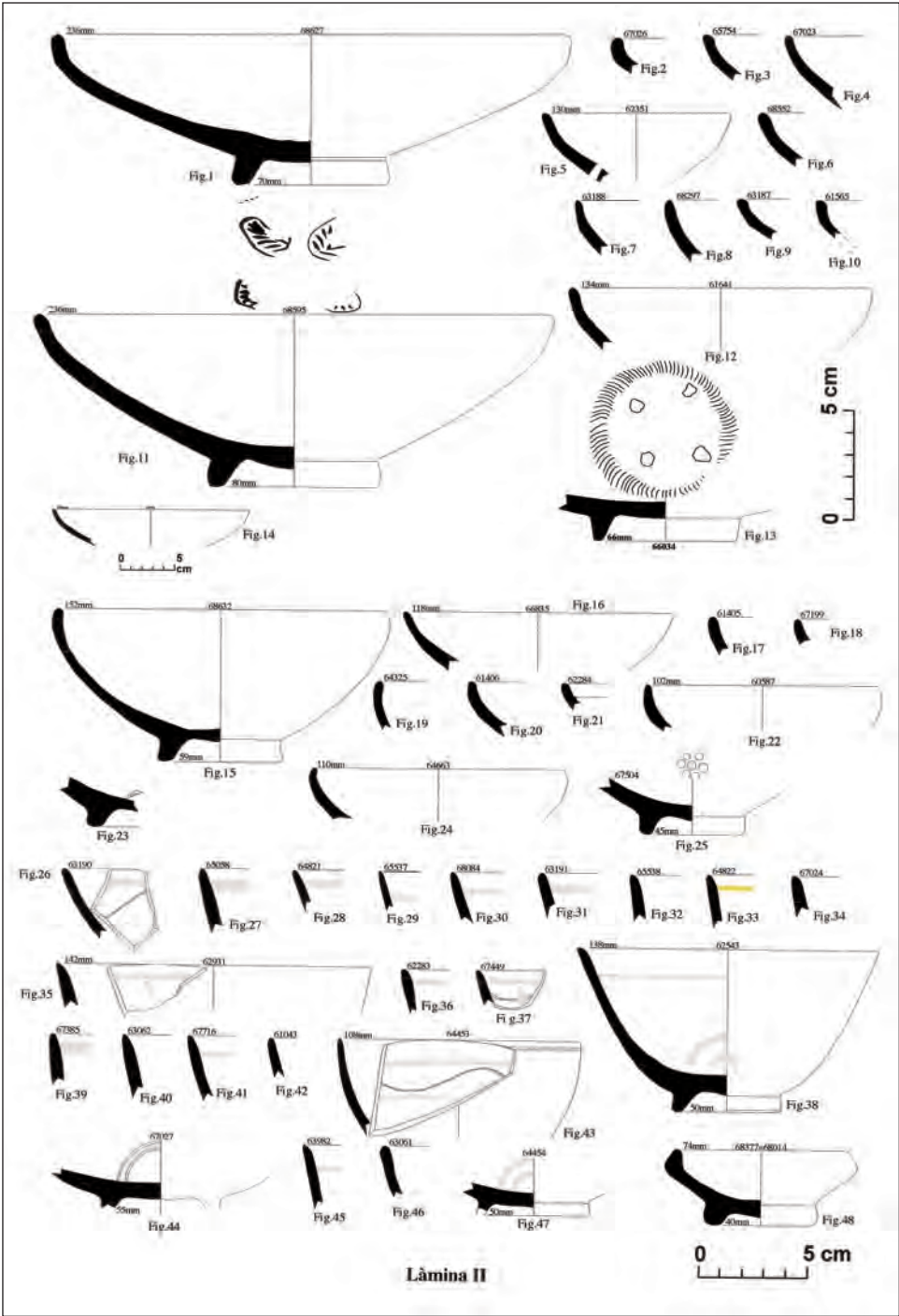

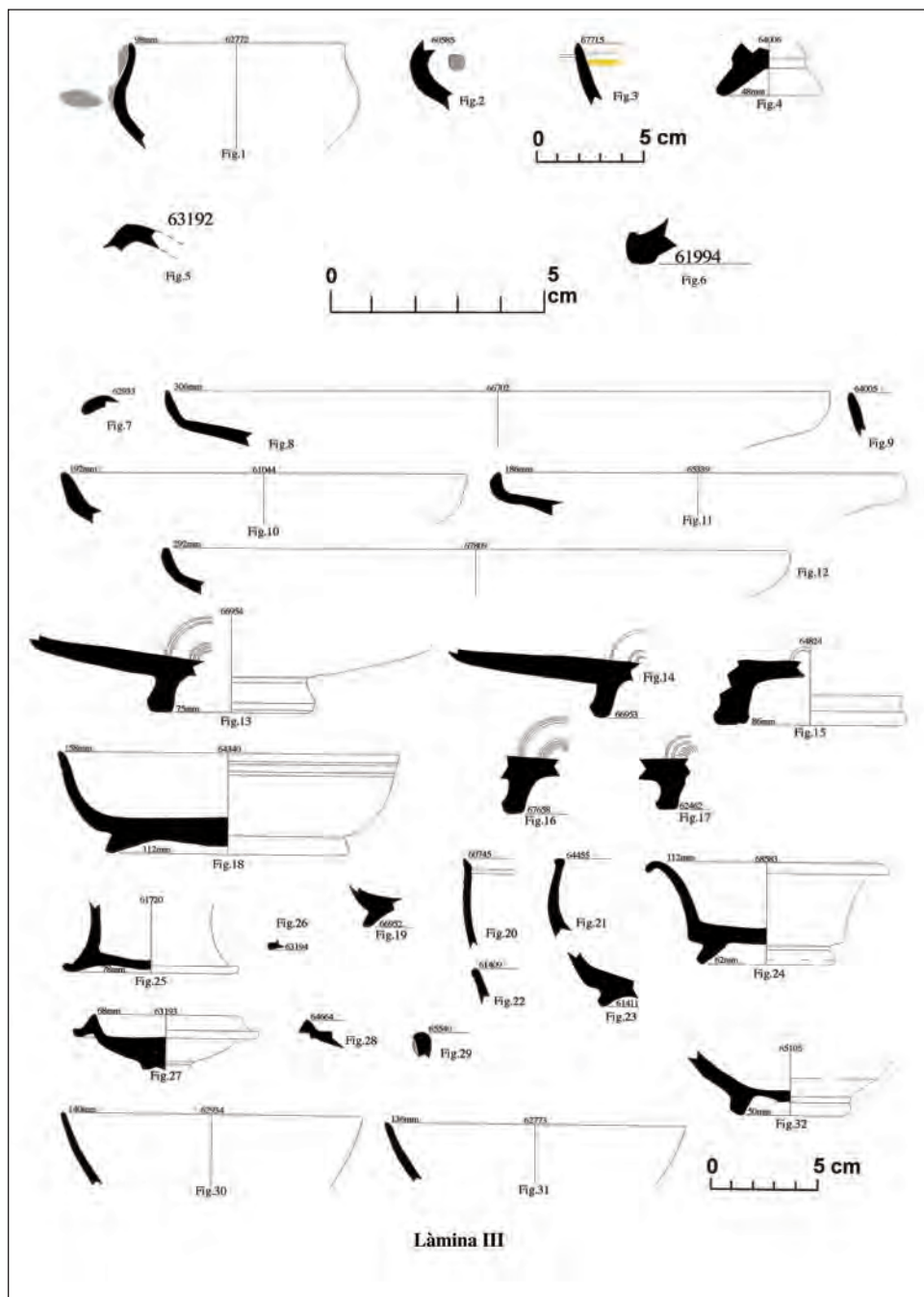
Quadre cronològic de jaciments i de la ceràmica

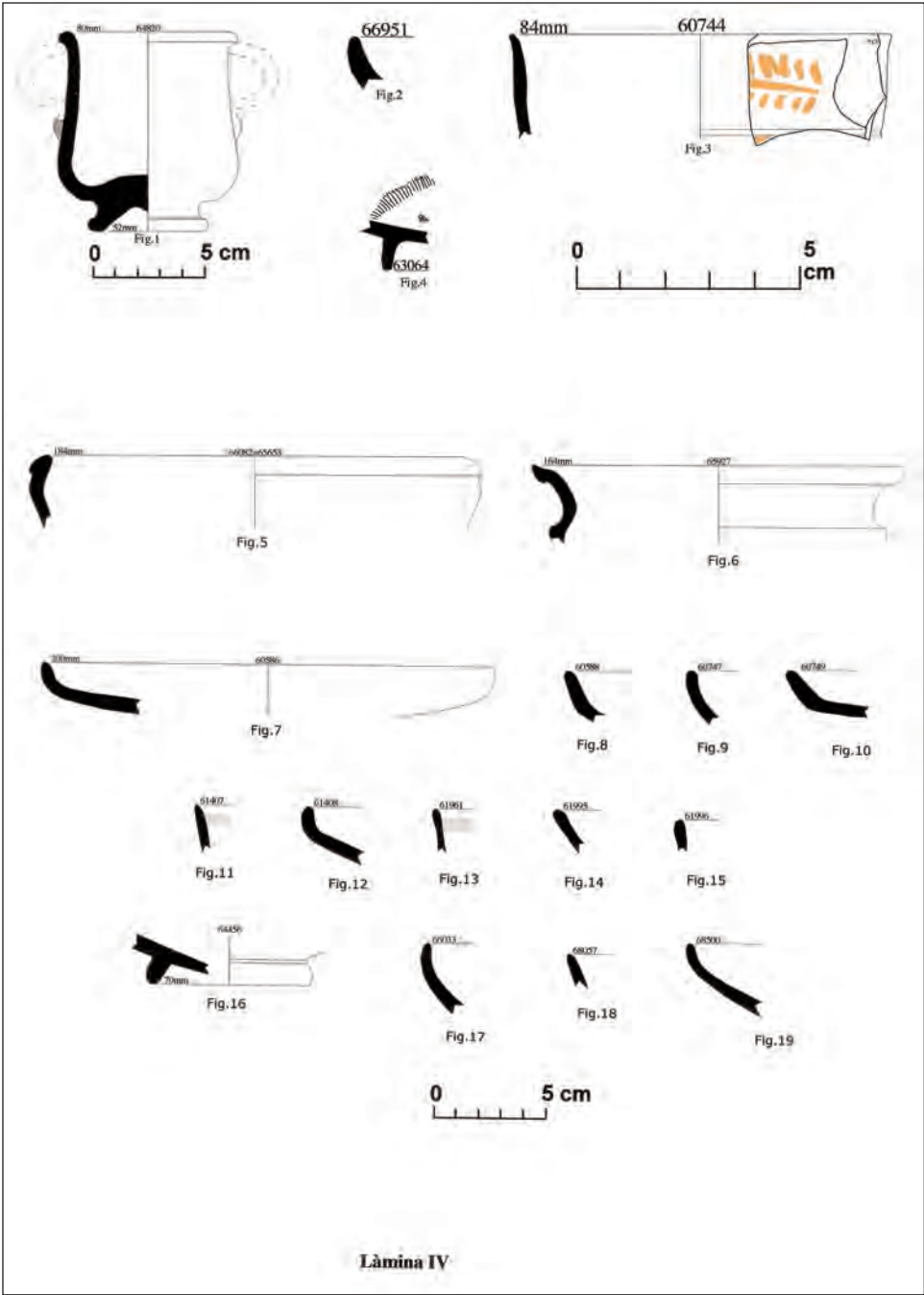
Làmina VII (2)

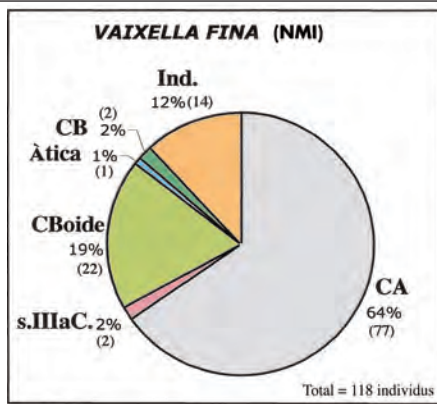

Fig. 1

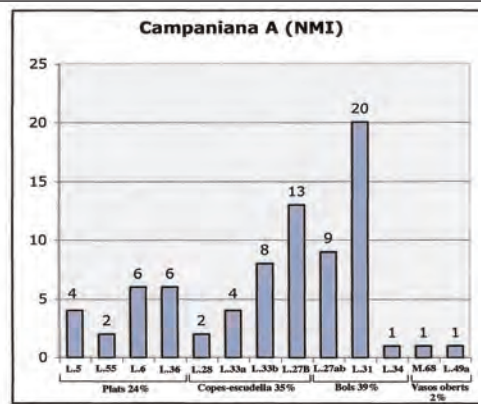

Fig. 2

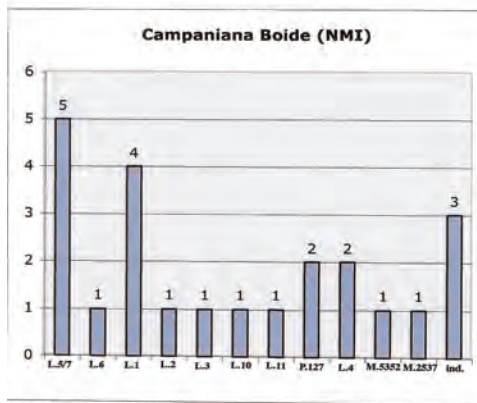

Fig. 3

Vaixel·la p.ebusitana/resta v. negra (NMI)

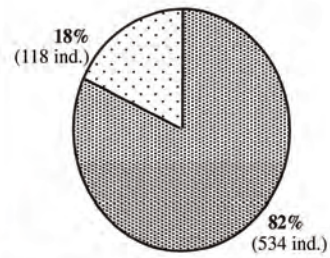

Fig. 4

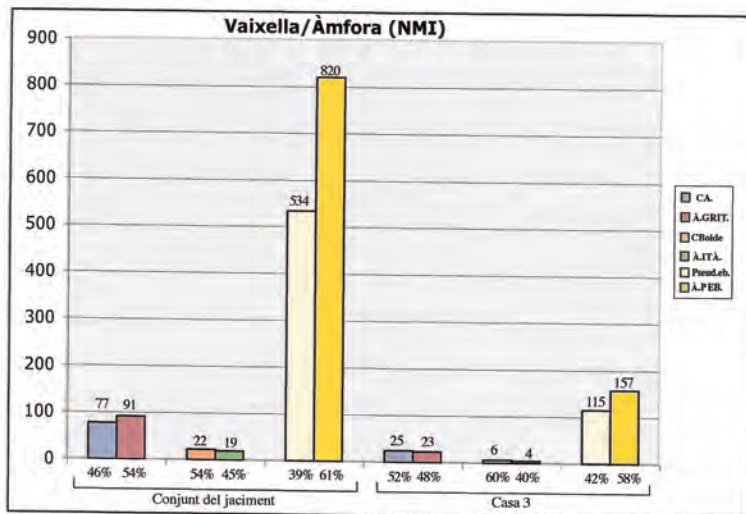

Fig. 5

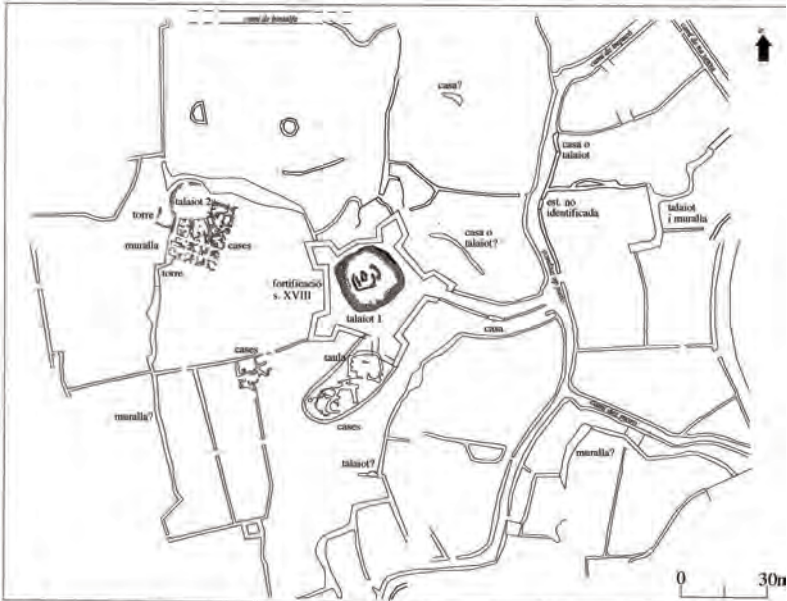

Fig. 1

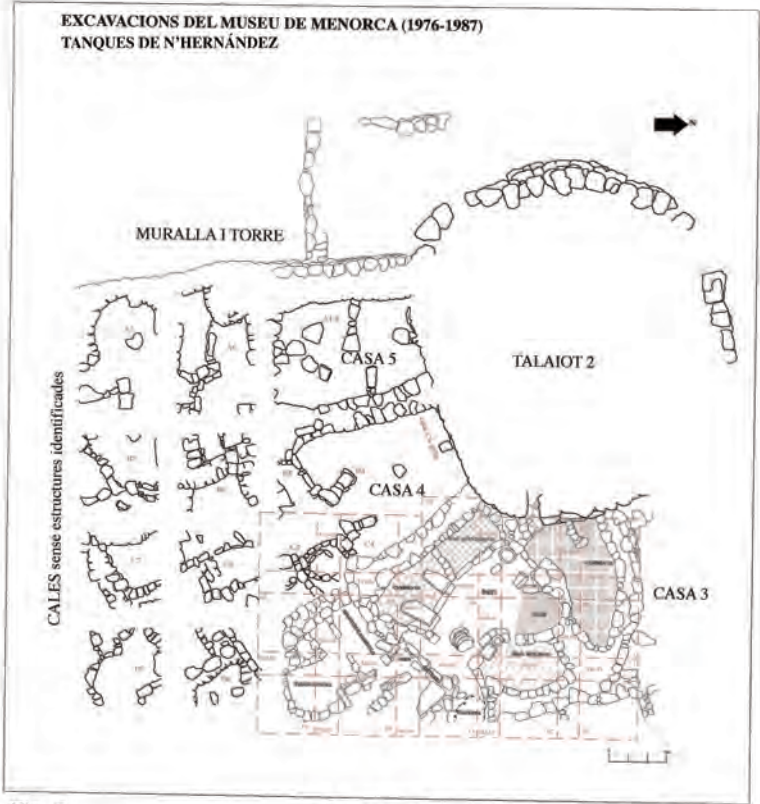

Fig. 2

Làmina VI